

BŪSIEMIEJI LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS AKTO SIGNATARAI DIDŽIAJAME VILNIAUS SEIME

DR. VILMA BUKAITĖ

*Lietuvos nacionalinis muziejus, Signatarų namai,
vyresnioji muziejininkė
National Museum of Lithuania, House of Signatories,
senior museologist
Arsenalo g. 1, LT-01143 Vilnius
El. paštas vilma.bukaite@gmail.com*

Santrauka

1905 m. gruodžio 4–5 d. į Didįjį Vilniaus Seimą, paskatintą revoliucijos, vykusios daugelyje Rusijos žemių, taip pat ir dabartinėje Lietuvos teritorijoje, susirinko apie du tūkstančiai krašto gyventojų. Audringuose susirinkimuose lietuviai diskutavo ne tik apie Rusijos caro Nikolajaus II pasiūlyto būsimo parlamento, t. y. Dūmos, rinkimą. Kalbėta apie savivaldos aktualijas, iškilo ir krašto politinio savarankiškumo idėja. Didžiojo Vilniaus Seimo posėdžiuose dalyvavo 11 iš 20 būsimųjų 1918 m. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų. Straipsnyje nagrinėjamas jų indėlis rengiant šį suvažiavimą ir išryškinamas politinis, idėjinis šio suvažiavimo ir Lietuvos Tarybos ryšys. Vienas iš Didžiojo Vilniaus Seimo sumanytojų ir veikliausių rengėjų buvo Jonas Basanavičius, turėjęs svarią tautinės kultūrinės veiklos patirtį, net 25 metus gyveno plačią politinę autonomiją turėjusioje Bulgarijoje. Antanas Smetona, Jonas Vileišis, Steponas Kairys dalyvavo rengiant

suvažiavimą, pirmininkavo jo posėdžiams arba talkino formuluojant nutarimus. Po 10 metų jie tapo svarbiomis dešinioios ir kairiosios politinės srovės figūromis, Vilniuje telkusiomis bendraminčiais. Ne tik jie, bet ir Donatas Malinauskas, Mykolas Biržiška, Jonas Vileišis įgyvendino 1905 m. subrendusius sumanymus, dalyvaudami Vilniaus lietuvių visuomeniniame gyvenime. Kunigai Kazimieras Steponas Šaulys, Vladas Mironas, Alfonsas Petrulis rūpinosi lietuviškos tautinės minties sklaida savo parapijose. Saliamonas Banaitis jau 1905 m. rudenį įkūrė lietuvišką spaustuvę Kaune – pradėjo leisti religinę, šviečiamąją spaudą ir publicistiką. Stanislovas Narutavičius ėmėsi socialinio teisingumo idėjų įgyvendinimo savo gimtajame krašte. Jų atkaklumas ginant savas nuostatas ir kartu gebėjimas prirėikus bendradarbiauti turėjo didelę įtaką Lietuvos Tarybos darbui 1917–1918 metais.

Reikšminiai žodžiai: Didysis Vilniaus Seimas; 1905 metai; Lietuvos Taryba; autonomija; nepriklausomybė; signatarai; Jonas Basanavičius; Antanas Smetona; Steponas Kairys.

Įvadas

Didžiojo Vilniaus Seimo ir Lietuvos Nepriklausomybės Akto pasirašymo datas skiria daugiau nei 10 metų. Tai – sparčios socialinės kaitos, politinių ir kultūrinių įvykių gausos, visuomenės lūkesčių laikas. 1904 m. gegužės mėnesį panaikinus lietuviškos spaudos loptyniškais rašmenimis draudimą, netrukus pradėtuose leisti laikraščiuose ir žurnaluose ėmė skleisti „negausių susipratusiųjų lietuvių inteligentų ir šiaip žmonių nuotaikos, nusistatymai ir visuomeninis subrendimas“¹.

Apgalvoti ir formuluoti savas politines pažiūras lietuvius skatino ir 1905 m. sausį Rusijos imperijoje prasidėjusios revoliucijos sukrėtimai.

¹ Bielinis, K. *Penktieji metai: revoliucinio sąjūdžio slinktis ir padariniai*. Niujorkas, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959, p. 9.

Tuo metu ne tik itin suaktyvėjusi Lietuvos socialdemokratų partija, bet ir dešinioji Lietuvių demokratų partija telkė bendraminčius, rengė politinius dokumentus, kuriuose dėstė socialinius, krašto autonomijos, pilietinių teisių reikalavimus. Vasarį kairieji ėmė kvieisti Lietuvos kaimų ir miestelių žmones į mitingus. Pavasarį lietuvius inteligentus į diskusijas ir pasitarimus pradėjo telkti praeitų metų pabaigoje pasirodęs Petro Vileišio leidžiamas pirmasis lietuvių dienraštis „Vilniaus žinios“. Į Lietuvą parvyko ir kai kurie užsienyje dirbę lietuviai inteligentai. Tarp jų pirmiausia minėtinas kultūros žurnalo „Aušra“ sumanytojas ir pirmasis redaktorius gydytojas Jonas Basanavičius, grįžęs iš Bulgarijos rugpjūčio 1 dieną². Laikinai nutrūkus Rusijos aukštųjų mokyklų darbui, į Lietuvą grįžo studentai.

Įsisiūbuojant revoliuciniam judėjimui, carinės valdžios galios nuolat menko. Imperatorius Nikolajus II spalio 30 d. paskelbė manifestą, kuriame pabrėžė Rusijos žmonėms suteikiąs demokratines laisves. Šis dokumentas tapo paskata Lietuvos visuomenei susiburti ir aptarti svarbius socialinius, kultūrinius ir politinius klausimus. Suvažiavimo sumanytojais laikomi J. Basanavičius ir faktinis „Vilniaus žinių“ redaktorius Jonas Kriaučiūnas. Spalio 31 d., vos sužinoję apie manifestą, jiedu kartu su P. Vileišiu nutarė, kad būtina surengti šį Lietuvos žmonių sambūrį. Jau tą pačią dieną buvo išrinktas Organizacinis komitetas, jis ėmė rūpintis būsimuoju suvažiavimu.

Rengėjams pavyko gauti neoficialų caro valdžios atstovų leidimą organizuoti suvažiavimą ir netgi jį rengti Miesto salės rūmų patalpose. Be to, susitarta dėl kultūrinės programos ir atvykusiųjų apgyvendinimo. Pranešimai apie numatomą renginį ir kvietimas į jį buvo išspausdinti „Vilniaus žiniuose“. „Politinis tautos idealas, prie kurio mums ateityje žengti pridera, yra tolimas ir ne visiems mūsų tautiečiams aiškus; pagalios ir keliai, kuriais mums kaipo tautai reikės eiti, kaipo arčiausiame laike, taip ir tolesnėje ateityje, nėra dar visų ben-

² Straipsnyje pateikiamos Grigaliaus kalendoriaus datos.

drai paskirti“³, – skatindami tautiečius atvažiuoti į Didįjį Vilniaus Seimą apie svarbiausią numatomą diskusijų temą atsargiai užsiminė jo rengėjai.

Įvairaus amžiaus ir išsilavinimo, taip pat įvairių socialinių sluoksnių žmonės miesteliuose ir kaimuose į suvažiavimą kvietė veiklūs inteligentai, perskaitę apie jį spaudoje arba grįžę iš Vilniaus. Kai kur vietos gyventojai išrinko atstovus į suvažiavimą. Tokie lygūs ir tiesioginiai, bet nevisuotiniai ir neslapti valsčiaus, parapijos arba vietovės atstovų rinkimai vykdavo mitinguose ir demonstracijose pamaldų arba turgaus dieną. Kitur žmonės ragindavo nuvažiuoti į suvažiavimą vietos inteligentus, garbiausius žemdirbius, aktyviausius mitingų ir demonstracijų dalyvius. „Kol kas dar nesamos valstybės piliečius“⁴ susiejo rūpestis dėl Lietuvos politinės, kultūrinės ir socialinės ateities. Prieš kelionę jie tarėsi su kraštiečiais, kartu rengė nutarimus, įgaliojimus, referatus ir juose reiškė savo lūkesčius. Žmonės iš kaimų ir miestelių pradžioje nedrąsiai, drovėdamiesi vyko į Seimą. „[Kelionei prasidėjus] kažkaip nejauku buvo, lindo abejojimai, ar neišsiųs mus rusai į Sibirą. <...> Bet apie Šiaulius įsėdo daugiau tokių pat. Prasidėjo kalbos, svarstymas. <...> Kuo arčiau Vilniaus, tuo mūsų būrelis darėsi vis didesnis, nuotaika geresnė, viltys ir pasiryžimas didėjo“⁵, – pasakojo Seimo dalyvis J. Knabikas iš Vieکشnių.

Suvažiavimas vyko gruodžio 4–5 d., pirmadienį ir antradienį – surengti keturi posėdžiai. Jau penktadienį, gruodžio 1 d., į Vilnių ėmė plūsti lietuviai. Atvykusiųjų gausa stebino ir miesto gyventojus, ir suvažiavimo rengėjus: raginimas susiburti buvo pradėtas rimčiau svarstyti tik prieš mėnesį, o visuomenei paskelbtas prieš tris savaites. J. Basanavičius dalyviams užsakė 300 ženklelių su Vyčiu

³ Atsišaukimas į lietuvių tautą. *Vilniaus žinios*. 1905, Nr. 254.

⁴ Motieka, E. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2005, p. 264.

⁵ Knabikas, J. Iš 1905 metų judėjimo Vieکشnių apylinkė. *Lietuvos žinios*. 1931, Nr. 261, p. 3.

ir karūna, suprojektuotų Gabrieliaus Landsbergio ir Onos Pleirytės-Puidienės⁶. Į Vilniaus miesto salę susirinko apie du tūkstančiai žmonių iš visos Lietuvos. Tarp jų buvo įvairių politinių jėgų atstovų ir šalininkų – ne tik lietuvių inteligentijos, bajorų, stambiųjų ir vidutinių valstiečių, bet ir mažžemių, bežemių, samdinių, miesto darbininkų, tarnaičių. Sulaukta atstovų iš įvairių Rusijos miestų, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Mažosios Lietuvos. Į Seimą atvažiavo dauguma tuometinių lietuvių inteligentų, tarp jų – Petras Vileišis, Jonas Kriauciūnas, Povilas Višinskis, Andrius Bulota, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Felicija Bortkevičienė, Jonas Jablonskis, Vladas Sirutavičius, Peliksas Bugailiškis, Jurgis Šlapelis, Ernestas Galvanuskas, Liudas Gira, Mykolas Sleževičius, Juozas Tumas-Vaižgantas, Pranciškus Būčys.

Jau netrukus Povilas Višinskis šį sambūrį pirmąkart pavadino Didžiuoju, o po metų Liudas Gira – Seimu⁷, užsimindamas apie Abiejų Tautų Respublikos parlamentarizmo tradiciją. 1905–1907 m. revoliucijai pasibaigus, dėl represijų prieš jos dalyvius keletą metų ši suvažiavimą lietuvių publicistikoje minėti vengta. Nepriklausomybės siekis Pirmojo pasaulinio karo metais vėl aktualizavo jo nutarimus. Išsamią studiją apie Didįjį Vilniaus Seimą L. Gira publikavo net 12-oje 1917 m. rugsėjo – 1918 m. balandžio mėnesio „Lietuvos aid“ numerių⁸. Gali būti, kad Lietuvių konferencijoje neseniai išrinktai Lietuvos Tarybai pradedant veiklą, laikraščio redakcijoje dirbę jos nariai ir šių bendraminčiai norėjo tautiečiams priminti tuometinį politinį pakilimą.

⁶ Jencius-Butautas, V. 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas. Trakai: Voruta, 2011, p. 103.

⁷ Višinskis, P. Pirmutinis Didysis Lietuvių susivažiavimas Vilniuje. *Lietuvos ūkininkas*. 1905 12 14, Nr. 1; Gerulis, L. [Gira, L.]. Atmintinos sukaktuvės (Vilniaus „seimo“ atminimui). *Lietuvos ūkininkas*. 1906 12 06, Nr. 58.

⁸ Gira, L. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvos aidas*. 1917 09 22, Nr. 6; 09 27, Nr. 8; 09 29; Nr. 9; 10 06, Nr. 12; 10 18, Nr. 17; 10 20, Nr. 18; 10 23, Nr. 19; 11 01, Nr. 23; 11 08, Nr. 26; 1918 01 01, Nr. 1; 03 29, Nr. 39; 04 04, Nr. 40.

Didžiojo Vilniaus Seimo rengimo aplinkybės ir eiga aptariamai daugybėje dalyvių atsiminimų. Nuodugnią šių šaltinių analizę solidžioje monografijoje paskelbė jo ištakas, eigą ir rezultatus išsamiausiai nagrinėjęs istorikas Egidijus Motieka⁹. Šiame straipsnyje nuodugniau nagrinėsime tik 1918 m. vasario 16 d. Nutarimo dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo rašytinų signatarų palikimą, skirtą 1905 m. vykusiame suvažiavimui.

Paminėtina, kad neseniai pasibaigusiam renginiui skirta didelė dalis pirmojo „Lietuvos ūkininko“ numerio, išleisto netrukus, gruodžio 14 dieną. Tarp kitų tekstų, šiame ir keliuose vėlesniuose laikraščio numeriuose Jonas Vileišis savo vardu ir pavarde paskelbė publicistinį straipsnį „Iš pasikalbėjimų su ūkininku Mykolu“¹⁰. 1907 m. publicistikos apie Didįjį Seimą parengė Mykolas Biržiška, dar po 30 metų enciklopedijai parašęs ir išsamų faktografinį straipsnį¹¹. Kitų Nepriklausomybės Akto signatarų pasakojimai apie 1905 m. suvažiavimą pasirodė 1925 arba 1930 metais. Steponas Kairys, Donatas Malinauskas, J. Vileišis, Antanas Smetona¹² publikavo atsiminimus, skirtus renginio jubiliejinėms sukaktims. J. Basanavičius studijoje „Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos“ asmeninius atsiminimus įkom-

⁹ Motieka, E. *Didysis Vilniaus Seimas*. Vilnius: Saulabrolis, 1996, 364 p.; tas pats: Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, 362 p.

¹⁰ Vileišis, J. Iš pasikalbėjimų su ūkininku Mykolu. *Lietuvos ūkininkas*. 1905 12 14, Nr. 1; 12 28, Nr. 2; 1906 01 18, Nr. 3.

¹¹ Baltasis, M. [Biržiška, M.]. Dveji metai atgal. *Žarija*. 1907 12 10, Nr. 22; to paties: Biržiška, M. *Didysis Vilniaus Seimas. Lietuviškoji enciklopedija*. Kaunas, 1937, t. 6, st. 690–704.

¹² S-lius, J. [Basanavičius, J.]. *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*. Vilnius, 1925, p. 1–24; Kairys, S. *Didysis Vilniaus Seimas. Socialdemokratas*. 1925, Nr. 47; to paties: Vilniaus Seimas. *Socialdemokratas*. 1925, Nr. 50; to paties: Vilniaus Seimas. *Kultūra*. 1930, Nr. 12, p. 619–624; Sm., A. [Smetona, A.]. Vilniaus Seimą atsiminus. *Lietuvis*. 1925, Nr. 47, p. 1–3; Vileišis, J. Iš kovos laikų. *Lietuvos žinios*. 1925, Nr. 281; Malinauskas, D. Didžiojo Lietuvos Seimo 20 metų sukaktuvių reikalai. *Lietuvis*. 1925, Nr. 31; to paties: Didžiojo Lietuvos Seimo įvykdymo priežastys. *Lietuvis*. 1925, Nr. 32.

ponavo į istorinį pasakojimą¹³, memuaruose jiems paskyrė tik keletą eilučių¹⁴. Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys 1943 m. nepriklausomybės 25 metų sukakties proga parašė greičiau ne atsiminimus, o pažintinį tekstą apie Didžiojo Vilniaus Seimo, Lietuvių konferencijos ir Lietuvos Tarybos eigą bei reikšmę¹⁵.

Atsiminimuose autoriai polemizavo su kitais tų pačių įvykių liudininkais, kartu pateikdavo įdomių detalių apie savo dalyvavimą suvažiavime. Visuose juose neabejojama J. Basanavičiaus indėliu, didžiuole politine renginio svarba, tačiau požiūris į kitų asmenybių ir partijų vaidmenį jame, svarbiausius pasiekimus skiriasi. Ypač kontrastingi S. Kairio ir D. Malinausko memuarai.

Algio Kasperavičiaus straipsnyje išsamiai aptartas žymiausias Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvio J. Basanavičiaus vaidmuo¹⁶. Kitose monografijose arba straipsnių rinkiniuose apie 1918 m. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarus jų indėlis į 1905 m. suvažiavimą dažnai arba tik fragmentiškai paminėtas, arba pasislepia tarp kitų gausių tuometinių jų darbų¹⁷.

Remdamiesi Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvių atsiminimais ir kitų autorių išvalgomis, paminėsime jame dalyvavusius būsimuosius Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarus, apibūdinsime jų vaidmenį rengiant suvažiavimą, taip pat argumentuosime šio suvažiavimo nu-

¹³ S-lius, J. [Basanavičius, J.]. *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*. Vilnius: Ruch, 1925, p. 1–24.

¹⁴ Basanavičius, J. *Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija*. Vilnius: Baltos lankos, 1997, p. 179.

¹⁵ Kazimiero Stepono Šaulio atsiminimai, rašyti Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo dvidešimtpenkmecio proga. Katilius, A. *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, p. 188–189.

¹⁶ Kasperavičius, A. Jonas Basanavičius ir Didysis Vilniaus Seimas, *Dr. Jonas Basanavičius 1851–1927*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 97–103.

¹⁷ Aničas, J. *Jonas Vileišis 1872–1942: Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera, 1995, p. 105–106; Pšibilskis, V. B. *Mykolas Biržiška: patrioto, mokslininko, kultūrininko gyvenimo ir veiklos pėdsakais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 78–79.

tarimų sąsajas su 1917 m. įvykusia Lietuvių konferencija ir Lietuvos Tarybos veikla.

Nedalyvavusieji ir dalyvavusieji

Yra duomenų, kad Didžiajame Vilniaus Seime dalyvavo 11 būsimųjų Lietuvos Tarybos narių. Dalis kitų akivaizdžiai dar buvo per jauni tokiam politiniam suvažiavimui. Kai kurie gyveno užsienyje. Keletas, atrodytų, tikrai būtų galėję atvykti į Vilnių, bet nepatvirtina šių prielaidų – nemini tokio žinomo ir svarbaus įvykio atsiminimuose.

Jauniausieji Kazimieras Bizauskas, Petras Klimas, Jokūbas Šernas buvo tik 12–17 metų, dar mokėsi gimnazijose. Veiverių mokytojų seminarijos auklėtinis Pranas Dovydaitis po 1905 m. rudens streiko į ją negrįžo: rašė į „Vilniaus žinias“, platino gimtajame Runkių kaime (dab. Kazlų Rūdos sav.) lietuvišką spaudą. Keletas būsimųjų signatarų dar studijavo: Aleksandras Stulginskis – Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune¹⁸, Jonas Vailokaitis – Sankt Peterburgo prekybos ir pramonės institute. Gali būti, kad jis tuomet buvo grįžęs į gimtinę – Pikžirnių kaimą (dab. Šakių r.) arba svečiavosi pas brolių Juozą, 1904 m. tapusį Kalvarijos vikaru. Lietuvių demokratų partijos narys, lietuviškos spaudos bendradarbis Jurgis Šaulys 1905 m. greičiausiai buvo paniręs į ekonomikos ir finansų studijas Berno universitete¹⁹.

Kunigas Justinas Staugaitis nuo 1905 m. rugpjūčio laikinai ėjo Marijampolės vikaro pareigas – buvo numatytas steigiamos Lekėčių parapijos klebonu. Jis skyrė daug laiko ne tik sielovadai, bet ir socialiniam darbui, rašė į lietuvišką spaudą, taip pat ir „Vilniaus žinias“, bet nėra užsiminęs, kad gruodžio pradžioje būtų lankęsis Vilniuje²⁰.

¹⁸ Stulginskis, A. *Atsiminimai*. Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1980, p. 58–60.

¹⁹ Plečkaitis, V. *Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 43–54.

²⁰ Staugaitis, J. *Mano atsiminimai*. Vilnius: Katalikų akademija, 2006, p. 193–205; Katilius A. Kunigo Justino Staugaičio visuomeninė veikla 1905–1915 metais.

Jonas Smilgevičius suvažiavime nedalyvavo, tačiau į Vilnių buvo nuvykęs jo brolis Juozapas. Kartu su kitais Alsėdžių (dab. Plungės r.) parapijos atstovais, taip pat ir su Stanislovu Narutavičiumi jis įamžintas brolių Čižų atelėje darytoje vienintelėje žinomoje Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvių nuotraukoje²¹.

Vyriausiam iš suvažiavime dalyvavusių būsimųjų signatarų, nuosaikių dešiniųjų politinių pažiūrų žinomam gydytojui, antropologui, tautosakos rinkėjui ir tyrinėtojui J. Basanavičiui 1905 m. lapkritį sukako 54 metai. Jauniausias buvo 23 metų socialdemokratas Maskvos universiteto studentas Mykolas Biržiška. Vos už jį vyresni du bendraamžiai 25 metų Vilniaus privačių mokyklų kapelionas Vladas Mironas ir 26-erių Peterburgo technologijos universiteto studentas Steponas Kairys atstovavo suvažiavime bene stipriausiai viena kitai oponavusioms krikščionių demokratų grupei ir Lietuvos socialdemokratų partijai.

Dešiniųjų politinių pažiūrų inteligentus vienijusiai Lietuvių demokratų partijai priklausė 31 metų Vilniaus žemės banko tarnautojas A. Smetona ir 33 metų teisininkas J. Vileišis. Iš Kauno atvyko 31 metų spaustuvininkas Saliamonas Banaitis. Panašaus amžiaus, 32 metų, buvo ir Maišiagalos klebonas Alfonsas Petrulis. Tarp susirinkime dalyvavusių bajorų buvo nuosaikių dešiniųjų pažiūrų 36 metų Donatas Malinauskas ir kairiesiems simpatizavęs jau minėtas 43 metų teisininkas S. Narutavičius iš Brėvikių dvaro.

Apie kai kurių iš jų dalyvavimą liko tik negausios užuominos istoriniuose šaltiniuose. Pasakodamas apie S. Banaičio veiklą, istorikas Povilas Baršys nurodė, kad šis Vinco Kudirkos talkininkas ir knygnešys, 1905 m. rudenį įkūręs pirmąją Kauno lietuvišką spaustuvę,

Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. Vilnius, 2008, t. 31, p. 12.

²¹ *Dr. Jonas Basanavičius...* p. 107; Alsėdžių parapijai atstovavo S. Narutavičius, J. Smilgevičius, J. Norvaiša, K. Vainauskas, J. Arlauskas, D. Jakumas, S. Mika, J. Kazlauskas, J. Gudelis, K. Kazlauskas. Cit. iš: Čižiūnas, G. Stanislovas Narutavičius, Alsėdžių Respublika ir Žemaitijos atstovai Didžiajame Vilniaus Seime. *Samogitia*. 2015, Nr. 2, p. 3.

„nebuvo tarp aktyviausių“²² suvažiavimo dalyvių. Ko gero, S. Banaitis rėmėsi išsamiu nekrologu, paskelbtu „Naujojoje Romuvoje“²³. Įdomu, kad savame gyvenimo aprašyme, kurį 1992 m. paskelbė „Žaltvykslės“ žurnalas, S. Banaitis dalyvavimo Didžiajame Vilniaus Seime neminėjo. Tiesa, šis tekstas gana fragmentiškas, jame autorius nurodė tik dalį biografijos faktų, datas greičiausiai surašė iš atminties. Gali būti, kad sudėtinga ir intensyvi spaustuvės darbo pradžia tais pačiais metais užgožė Vilniuje patirtus įspūdžius²⁴.

Apie A. Petrulio dalyvavimą Didžiajame Vilniaus Seime savo fundamentaliame darbe „Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje“ rašė istorikas Vytautas Merkys. Parvykęs į Maišiagalą, kunigas paskelbė priimtus nutarimus ir papasakojo tikintiesiems apie Lietuvos savarankiškumo siekį²⁵. Iš Panevėžio į suvažiavimą atvyko realinės mokyklos tikybos mokytojas ir kapelionas Kazimieras Steponas Šaulys.

Privačių Vilniaus mokyklų kapelionas V. Mironas 1905 m. subūrė bendraminčius dvasininkus, pasauliečius ir kartu su jais kreipėsi į Vilniaus vyskupą Edwardą Roppą. Prašymas gausiai tautiečių gyvenamose vyskupijos parapijose leisti sakyti pamokslus ir giedoti lietuviškai liko neįgyvendintas, bet išgarsino jauną kunigą²⁶. V. Mironas talkino rengiant Didįjį Vilniaus Seimą, nors Organizaciniam komitetui nepriklausė²⁷. Lietuvių susibūrimui prasidėjus, šis kunigas nurodė susirinkusios dvasininkijos pageidavimą, kad prezidiume dirbtų ir jų atstovas²⁸. Privačių Vilniaus mokyklų kapelionas suvažiavime kar-

²² Baršys, P. *Vasario 16-osios Akto signataras Saliamonas Banaitis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 12.

²³ A. a. Saliamonas Banaitis. *Naujoji Romuva*. 1933, Nr. 124, p. 472.

²⁴ Banaitis, S. *Curriculum vitae*. *Žaltvykslė*. 1992, Nr. 9–10, p. 10–18.

²⁵ Merkys, V. *Tautiniai santykiai Vilniaus vyskupijoje 1798–1918 m.* Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 357–358; Katilius A. *Vasario 16-osios Akto signataras kunigas Alfonsas Petrulis*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2017, p. 24, 114.

²⁶ Tardymo protokolas. 1941 02 08. LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-16211, t. 1, l. 31.

²⁷ Motieka, E. *Min. veik.*, p. 74.

²⁸ Gerulis, L. [Gira, L.]. *Platesnis aprašymas pirmojo lietuvių susivažiavimo Vilniuje*.

tą kreipėsi į susirinkusius, tačiau išsamesnių liudijimų apie jo kalbą rasti nepavyko. Dvasininkija Didžiajame Vilniaus Seime paprieštaravo socialdemokratų raginimams pradėti ginkluotą kovą su carine valdžia – tinkamiausia pasipriešinimo forma laikė visuotinį streiką. Kunigai skatino lietuvius burtis į ekonomines, socialines ir švietimo draugijas. Valstybines žemes jie siūlė išdalinti bežemiams, mažažemiams ir valstiečiams²⁹.

Dvasininkijos atstovai siekė tapti trečiaja politine jėga – nauja bendra atsvara socialdemokratams ir liberaliai Lietuvių demokratų partijai. Vos suvažiavimui pasibaigus, gruodžio 6 d., apie 50 kunigų³⁰ susirinko Šv. Mikalojaus parapijos namuose. Į šį pasitarimą buvo pakviestas ir kunigas V. Mironas, turėjęs tapti steigiamos Lietuvių krikščionių demokratų partijos atstovu Vilniaus vyskupijoje, Centro komiteto nariu³¹, greičiausiai jame dalyvavo ir K. S. Šaulys. Deja, 1905 m. dėl vyskupo E. Roppo pasipriešinimo ir kitų aplinkybių lietuvių dvasininkijos politinis telkimasis greitai sustojo. Vis dėlto kunigas K. S. Šaulys jau netrukus net paskelbė keletą darbų apie krikščioniškąją demokratiją³². Įdomu, kad Lietuvių krikščionių demokratų partija Vilniuje pradėjo veiklą po kito suvažiavimo – 1917 m. Lietuvių konferencijos Vilniuje.

Studentas M. Biržiška dar 1905 m. vasario mėnesį iš Maskvos atvyko į Vilnių. Laikinais įsikūręs šiame mieste, dalyvavo socialdemokratų susirinkimuose, dirbo jų kuopelėse, rengė atsišaukimus. Jis taip pat kalbėjo mitinguose ir diskutavo lietuvių inteligentų susibū-

LLTI RS, f. 22-1445, l. 12.

²⁹ Motieka, E. *Min. veik.*, p. 197–200.

³⁰ Totoraitis, J. Pirmasis lietuvių susivažiavimas Vilniuje. *Atgimimas ir Katalikų bažnyčia*. Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 440.

³¹ Bukaitė, V. *Nepriklausomybės Akto signataras Vladas Mironas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 38.

³² Šaulys, K. S. *Krikščioniškoji demokratija*. Kaunas: S. Banaičio spaustuvė, 1906, 16 p.; to paties: *Demokratija ir krikščionys demokratai* enciklikų prasmėje. *Draugija*. 1907, Nr. 1–3.

rimuose. Po poros metų prisimindamas Didįjį Vilniaus Seimą, rašė jame girdėjęs, „kaip sklido po salę kartus sodiečio skundas, karštas socialisto raginimas stoti į kovą už laisvę, rimtas inteligento aiškinimas, ko ir kaip turime reikalauti, – tenai kalbėjo žmonių vargai“³³. Greičiausiai šis jaunas politikas nemažai prisidėjo prie suvažiavimo nutarimų sklaidos, nes dažnai dalyvaudavo susitikimuose su miestu ir jo apylinkių gyventojais. Kalbėdamas mitinguose ir rašydamas spaudoje, M. Biržiška ne tik perteikdavo socialdemokratų nuostatas dėl socialinių, ekonominių ir politinių pokyčių Rusijoje svarbos, bet ir padėdavo suvokti lietuvių politinius ir kultūrinius reikalavimus, pasakodavo apie jų tautinį judėjimą³⁴.

S. Narutavičiaus kalba trečiajame Didžiojo Vilniaus Seimo posėdyje, anot liudininkų, buvo bene geriausias Seime pranešimas žemės ūkio tematika. Socialdemokratinė nuostatų laikėsis bajoras ragino panaikinti privačią žemės nuosavybę, o žemę atiduoti tautai, kuri „ras būdą, kaip su ja elgtis“³⁵. Grįžęs į Brėvikius, S. Narutavičius talkino vadinamosios Alsėdžių respublikos kūrėjams. Gruodžio 9 d. vietos žmonės išrinko naują valsčiaus valdžią, uždarė valstybinę pradinę mokyklą ir ėmė ieškoti lietuvių mokytojo. Valsčiaus atstovų susirinkime gruodžio 20 d. S. Narutavičius paragino alsėdiškius ginti išrinktą valdžią. Respublika išsilaikė maždaug dvi savaites³⁶. Sugebėjęs išvengti bausmės už dalyvavimą Didžiajame Vilniaus Seime ir lietuvių tautinėje revoliucijoje, S. Narutavičius gynė bendraminčius 1906 m. pavasarį prasidėjusiuose teismo procesuose.

³³ Baltasis, M. [Biržiška M.]. Dveji metai atgal. *Žarija*. 1907 12 10, Nr. 22.

³⁴ Biržiška, M. *Dėl mūsų sostinės (iš Vilniaus darbo atsiminimų)*. Londonas, 1960, t. 1, p. 12–13.

³⁵ Klimaitis, P. Didysis Vilniaus Seimas. *Židinys*. 1931, Nr. 4, p. 366; Kairys, S. *Tau, Lietuva*. Niujorkas, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1964, p. 90; Merkelis, A. Lietuvos Nepriklausomybės skelbėjai. Donatas Malinauskas ir Stanislovas Narutavičius. *Lietuvos aidas*. 1938, Nr. 114.

³⁶ Misius, K. *1905–1907 metų revoliucija Alsėdžiuose. Alsėdžiai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 229.

Apie daugelį Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvių visai nieko nežinome. Dalies jų sąrašą tyrinėtojai gali parengti nebent skaitydami gausius memuarinius tekstus ir publicistiką, aprašančią šį įvykį. Aki-vaizdu, kad už mokslininkų akiračio liktų didžiuliai renginių atvykusių valstiečių, kurių pritarimas arba prieštaravimai formavo renginio atmosferą, turėjo įtakos kalbų tematikai ir intonacijai. Daugelis iškilių inteligentų, taip pat ir valstybininkų šį svarbų politinį įvykį minėjo gyvenimo aprašymuose, memuaruose ir publicistiniuose tekstuose. Netgi pats jų dalyvavimo Didžiajame Vilniaus Seime faktas pateikia svarbių žinių apie jų politinį aktyvumą jau 1905 metais.

Tarp rengėjų ir lyderių

Penki būsimieji Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai itin daug nuveikė, organizuodami Didįjį Vilniaus Seimą ir jam vykstant. Tarp jo rengėjų dominavo vyresniosios kartos lietuvių politikai ir kultūrinio gyvenimo atstovai, pabrėžtinas didžiulis Petro Vileišio vaidmuo. Po slaptų tautinių vakarų ir ilgų spaudos draudimo metų įvykęs didžiulis renginys įprasmino jų ankstesnę veiklą, teikdamas vilčių dėl tolesnio tautiečių angažuotumo. Tarp penkių asmenybių, kurių indėlių Didžiajame Vilniaus Seime dabar analizuosime, – ir jau pripažinti, ir į didžiąją politiką tik atėję visuomenininkai.

Iš bajorų šeimos, spaudos draudimo metais talkinusios knygnešiams, kilęs Dvylikos Vilniaus apaštalų draugijos narys D. Malinauskas nepriklausė Organizaciniam komitetui, bet ne kartą buvo minėtas tarp jo talkininkų³⁷. Lapkričio 18 d. jis kartu su J. Basanavičiumi, Mečislovu Davainiu-Silvestraičiu ir kunigu Juozapu Ambraziejumi-Ambrazevičiumi pasirašė Memorandumą Rusijos ministrui pirmininkui grafui Sergejui Vittei. J. Vileišis laikė šį bendradarbių vienu iš dokumento autorių³⁸. O pats D. Malinauskas, jį vadinęs „mūsų memoran-

³⁷ Pvz., Apie Didįjį Vilniaus Seimą. *Lietuvos žinios*. 1925 12 13, Nr. 281.

³⁸ Vileišis, J. Iš kovos laikų...

dumu“, „mūsų atsišaukimu“, rašė kartu su M. Davainiu-Silvestraičiu ir J. Ambraziejumi-Ambrazevičiumi buvęs tik „vienas iš tų keturių, įgaliotų savo laiku pasirašyti“³⁹. Tyrinėtojai priėjo prie išvadų, kad šį dokumentą parengė J. Basanavičius⁴⁰.

Memorandumo autorius išvardino istorines lietuvių tautos teises, kuriomis remdamasis pagrindė politinius ir kultūrinius jos siekius. Bendruosius asmens ir sąžinės, žodžio, spaudos, sąjungų ir susirinkimų laisvės, lygybės prieš įstatymus reikalavimus jis papildė svarbiausiu – Lietuvos kultūrinės autonomijos reikalavimu. J. Basanavičius pabrėžė, kad Lietuvai būtina viena demokratinė švietimo sistema ir universitetas Vilniuje, gimtosios kalbos vartojimas vietos valdžios ir mokymo įstaigose⁴¹. Dalis šio memorandumo jau po penkių dienų buvo išspausdinta „Vyriausybės žiniuose“ („Правительственный вестник“). Galbūt D. Malinauskas kiek pervertino šį dokumentą, jame įžvelgdamas Nepriklausomybės Akto ištakas⁴², tačiau akivaizdu, kad šis dokumentas turėjo tapti svarbiu Didžiojo Vilniaus Seimo politinių diskusijų ir nutarimų atspirties tašku. Be to, nuosaiki valdžios reakcija į memorandumo reikalavimus įtikino Organizacinį komitetą, kad Seimo rengimo procesui ir darbui nebus trukdoma.

A. Smetona talpia apibūdino renginio atmosferą: „[kaitintame susirinkusiųjų tarpe rados gyvo politinio intereso“⁴³. K. S. Šaulio teigimu, „Seimas posėdžiavo ir darbavosi labai triukšmingai“, M. Biržiškos – „Karštai, iškalbingai ir nuoširdžiai, <...> po kelių valandų ginčų, kuriuos dr. Basanavičius, net ir kitų iš šalies padedamas vos teįstengė aptvarkyti ir kuriuose dalyvavo visi žymesnieji įvairių gru-

³⁹ Malinauskas, D. Didžiojo Lietuvos Seimo įvykdymo...; to paties: Didžiojo Lietuvos Seimo 20 metų...

⁴⁰ Motieka, E. *Min. veik.*, p. 76.

⁴¹ Memorandumas Jo Šviesybei grafiui S. J. Vittei Ministrų Tarybos Pirmininkui. *Lietuvos valstybės idėja (XIX a.–XX a. pradžia)*. Vilnius: Žaltvykslė, 1991, p. 347–350.

⁴² Malinauskas, D. Didžiojo Lietuvos Seimo 20 metų...

⁴³ Sm., A. [Smetona, A.]. Vilniaus Seimą atsiminus...

pių vadovai ir kalbėtojai <...> pavyko <...> išeiti iš įtemptos padėties.⁴⁴ Naujų detalių apie renginio atmosferą randame D. Malinausko atsiminimuose: „Aš asmeniškai turiu kažkur net išlaikęs mirties sprendimą, už akių priimtą rusų socialdemokratų darbininkų partijos už jų atstovo įžeidimą; tai buvo kažkoks Bortkevičius, kurį buvau liepęs išmesti lauk iš posėdžių salės už atkaklias pastangas suardyti Seimą.“⁴⁵ D. Malinauskas kartu su G. Landsbergiu organizavo renginio apsaugą, per renginį budėjo prie įėjimo ir salėje, kurioje neretai įsiplieskdamo ginčų tarp kalbėtojų ir dalyvių⁴⁶. Dalyvis Pranas Klimaitis teigė, kad per posėdžius kilo devyni dideli barniai ir gerokai daugiau karštų diskusijų, juos iliustruodamas atpasakojo ir D. Malinausko minėtą istoriją apie laišką su grasinimais. Ir pratęsė: „Socialdemokratų teisman jis tyčiomis nuvyko ne tą dieną, kai buvo ragintas, bet daug vėliau. Nuvykęs jis pareikalavo, kad patys teisėjai pasiaiškintų, kuo remdamiesi jie tokius gąsdinimus siuntinėja ramiems piliečiams <...> Socialdemokratiškieji teisėjai atsiprašė Malinauską ir tuo visas incidentas pasibaigė.“⁴⁷

Lapkričio 1 d. sudarytame Organizaciniame komitete akivaizdžiai dominavo vyresniosios kartos lietuvių inteligentai⁴⁸. Komitetą papildžius, tarp rengėjų pateko J. Vileišis. Tyrinėtojai nemini jo kalbų Didžiajame Vilniaus Seime, bet jauniausias Organizacinio komiteto narys, dirbęs advokato Tado Vrublevskio padėjėju, talkino prezidiu-

⁴⁴ Kazimiero Stepono Šaulio atsiminimai, rašyti Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo dvidešimtpenkmčio proga. Katilius, A. *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, p. 189; Biržiška, M. *Lietuvių tautos kelias, t. 2: Atbundanti tauta – darbai, žygiai ir veikėjai*. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1953, p. 124.

⁴⁵ Malinauskas, D. Didžiojo Lietuvos Seimo 20 metų... Greičiausiai minimas ne vienas iš Dvylikos Vilniaus apaštalu draugijos narių, Didžiojo Vilniaus Seimo rengėjų, Felicijos Bortkevičienės vyras Jonas Bortkevičius, o jo bendrapavardis.

⁴⁶ Jencius-Butautas, V. *1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*. Trakai: Voruta, 2011, p. 103.

⁴⁷ Klimaitis, P. *Min. veik.*, 1931, Nr. 2, p. 152.

⁴⁸ S-lius, J. [Basanavičius, J]. *Iš Didžiojo Vilniaus Seimo istorijos*, p. 5.

mui ir sekretoriato nariams, formuluojant suvažiavimo nutarimus⁴⁹. 1906 m. pavasarį Rusijos imperijos teismams pradėjus nagrinėti revoliucijos ir Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvių bylas, neseniai advokatu tapęs J. Vileišis gynė tautiečius⁵⁰.

Patys veikliausi suvažiavimo dalyviai, anot E. Motiekos, buvo trys būsimeji Lietuvos Tarybos nariai – A. Smetona, S. Kairys ir J. Basanavičius. Taigi jau tuo metu ėmė ryškėti ideologinė ašis, iki 1918 m. liepos mėnesio akivaizdžiai veikusi šios institucijos darbą. Kartu su valstiečiu, buvusiu Rusijos armijos karininku Juozu Stankūnu ir kunigu P. Būčiu jie buvo išrinkti į Didžiojo Vilniaus Seimo prezidiumą.

Gana mažai žinome detalių apie A. Smetonos dalyvavimą suvažiavime. Jis talkino Organizaciniam komitetui, o gruodžio 4 d. pirmininkavo daliai pirmojo posėdžio ir visam antrajam, kuriame susirinkusieji svarstė Lietuvos autonomijos klausimą. Pats pirmininkas jame kalbėjo net keturis kartus: parėmė krašto autonomiją ir ragino Lietuvos teritorijos ribas nustatyti demokratiniiais rinkimais. Tai tie patys klausimai, prie kurių 1917–1918 m. grįžo Lietuvos Taryba. Kartu su kitais prezidiumo nariais A. Smetona rengė suvažiavimo nutarimus. Labai įdomūs šio politikos atsiminimai, 1925 m. paskelbti tautininkų laikraštyje „Lietuvis“, liudija didelį autoriaus santūrumą. Jis pasislėpė už įdomių ideologinių ir istorinių išvalgų, tik nedaug pašmaikštaudamas apie antrojo posėdžio atmosferą: „Didžioji minia dar pirmą kartą, kiek galima buvo pastebėt tame susirinkime, išgirdo žodį *autonomija* ir nemokėjo jo tart. Vieni šaukė: duokite *anatomiją* ar *antimoniją*, kiti šaukė, kad jos nereikia. Galų gale visi suprato, kad autonomija yra geras daiktas, kurs reiškia ne svetimą, ne rusų, bet savo lietuvių valdžią, pačių žmonių, demokratišku būdu išrinktą. O kaipgi gero daikto nepriimti, kaip jo nenorėti? <...> Tai visai nauja mintis, reta kam atėjusi galvon. Ji labai visiems patiko, todėl nutarė

⁴⁹ Vileišis, J. Iš kovos laikų...

⁵⁰ Po suvažiavimo policija surengė kratą J. Vileišio namuose, kuriuose neretai slapstydavosi persekiojami tuometinės revoliucijos dalyviai.

reikalauti autonomijos. Savi mokytojai, savi valdininkai, pačių žmonių pastatyti, sava tvarka žemei ir miškams.⁵¹

Keturis kartus A. Smetonos pirmininkaujama antrajame suvažiavimo posėdyje kalbėjo ir S. Kairys, jis diskusiją kreipęs prie revoliucinės kovos su carine valdžia siekiant įgyvendinti krašto autonomijos sumanymą⁵². Idėjiniai oponentai, siekdami pasidalinti idėjomis ir daryti įtaką suvažiavimo nutarimams, Seime veikė kartu.

Aukštosioms mokykloms didžiuosiuose Rusijos miestuose nutraukus paskaitas, į Lietuvą 1905 m. vasarį parvyko ir S. Kairys. Dalyvavo Socialdemokratų partijos rengtuose mitinguose, demonstracijose ir bendraminčių susitikimuose. Kaip ir kiti kairieji politikai, jis neprišidėjo prie Didžiojo Vilniaus Seimo rengimo, bet suvokęs jo mastą ir reikšmę ryžosi dalyvauti. Pirmojo posėdžio daliai pirmininkavęs S. Kairys buvo jungtis tarp dešinėsios ir kairiosios politinės srovės, vidutinių, aukštesniųjų socialinių sluoksnių ir mažažemių, samdinių, darbininkijos. Jis po kelis kartus kalbėjo ne tik antrajame, bet ir pirmajame, ketvirtajame posėdžiuose. S. Kairys dalyvavo rengiant šio suvažiavimo nutarimus. Paskutiniame posėdyje, po balsavimo, šis politikas lietuvių ir lenkų kalbomis garsiai perskaitė Seimo nutarimus, vėliau, baigdamas renginį, viso prezidiumo vardu juos paaiškino, pasiūlė įgyvendinimo būdus ir priemones.

„Seimas, priėmęs mūsų sambūrio siekimams atitinkančius, mano pasiūlytus ir ten gintus nutarimus kovoti už nepriklausomą ir demokratinę Lietuvą, pažadino plačiąsias tautos mases tam žygiui. Anais visagalinčių carų pavergėjų laikais tai buvo beveik beprotiškos drąsos nutarimas“⁵³, – po daugiau nei 50 metų prisiminė S. Kairys. Jis paskelbė straipsnių apie Didįjį Vilniaus Seimą ir Lietuvos Respublikoje, ir išėvijoje. Šiuose tekstuose ryški socialdemokrato, nuoseklus kairiojo politikos mąstytojas: autorius ypač pabrėžė renginyje išgirstus

⁵¹ Sm., A. [Smetona, A.]. Vilniaus Seimą atsiminus...

⁵² Motieka, E. *Min. veik.*, p. 140–141.

⁵³ Kairys, S. *Tau, Lietuva*, p. 6.

kaimo žmonių skaudulius, kairiųjų ir dešiniųjų politikų nesantaikos atmosferą, nenuolaidžius bendraminčius vadino tikraisiais renginio rezultatų lėmėjais⁵⁴.

J. Basanavičiaus veikla Organizaciniame komitete atsispindi jo parengtuose dalies posėdžių protokoluose⁵⁵. Kvietimas Lietuvos visuomenei į Didįjį Vilniaus Seimą buvo parengtas remiantis šio iškilais visuomenės atstovo „Atsišaukimu į lietuvių tautą“⁵⁶.

Didžiulis lietuvių susibūrimas neabejotinai turėjo nustebinti neseniai Lietuvoje po daugelio metų įsikūrusį gydytoją ir mokslininką. Inteligentai sudarė tik nedidelę atvykusiųjų dalį. M. Biržiška atsiminimuose pabrėžė, kad J. Basanavičius galvojo greičiau apie kultūrinį ar net akademinį renginį⁵⁷. Keletas inteligentų rengė referatus apie Lietuvos istorinę raidą, lietuvių ir latvių giminybę. Organizacinio komiteto parengta suvažiavimo programa leistų tik iš dalies sutikti su šiais teiginiais: abi temos nurodytos pirmuosiuose jos punktuose. Toliau randame visuomeninius klausimus, kurie ir buvo aptarti: apie autonomijos siekį, Lietuvos mokyklas, mokesčius, savivaldos įstaigas, emigraciją ir kaimo žmonių patirtas skriaudas, apie caro manifestą, kuriuo Nikolajus II žadėjo daugiau visuomeninių laisvių ir parlamento sušaukimą⁵⁸. Įdomu, kad socialdemokratai į renginį buvo atsinešę savąją programą ir, S. Kairiui ją pasiūlius, balsuojant netgi buvo pavykę sulaukti A. Smetonos paramos⁵⁹. Galų gale, pakaitus pirmuosius punktus Lietuvos realijų aptarimu, dalyviai pritarė Organizacinio komiteto programai. Net jeigu M. Biržiška ir buvo bent iš dalies teisus, jis pats pabrėžė suvažiavimo sumanytojo demokratizmą ir lankstumą: „Didysis Seimas nėjo ta linkme, ku-

⁵⁴ Kaminskas, J. [Kairys, S.]. Didysis Vilniaus Seimas, *Darbas*. 1955, Nr. 4, p. 19–24.

⁵⁵ Basanavičius, J. *Vilniaus Seimo medžiaga*. LLTI RS, f. 22, b. 1445.

⁵⁶ Kasperavičius, A. Jonas Basanavičius ir Didysis Vilniaus Seimas. *Dr. Jonas Basanavičius. 1851–1927*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2003, p. 102.

⁵⁷ Biržiška, M. *Lietuvių tautos kelias...* p. 126.

⁵⁸ Lietuvių suvažiavimo Vilniuje programa. Motieka, E. *Min. veik.*, p. 283.

⁵⁹ Motieka, E. *Min. veik.*, p. 132.

rios tikėjosi Basanavičius ir jo artimieji, bet jie nusilenkė daugumos nusistatymui.⁶⁰

Pirmasis Didžiojo Vilniaus Seimo posėdis buvo pradėtas J. Basanavičiaus kalba. Organizacinio komiteto polemikoje, per Seimo atidarymą, o vėliau ir diskusijose dėl Lietuvos autonomijos jis daug dėmesio skyrė tautinės konsolidacijos svarbai, teisiniam krašto savivaldos pagrindimui. Formuluodamas jį, politikas ragino remtis faktu, kad daugelis krašto žmonių – lietuviai, dar nepamiršę gimtosios kalbos, kartu pabrėžė ir istorinės Lietuvos praeities reikšmę. J. Basanavičius buvo išrinktas Didžiojo Vilniaus Seimo prezidiumo nariu, laikytas faktiniu jo pirmininku – oficialus renginio lyderis nebuvo išrinktas. Jis pirmininkavo didžiajai daliai pirmojo posėdžio, o vėliau ir paskutiniam, ketvirtajam. Savo nuostatas perteikė visuose posėdžiuose, jo kalbos suvažiavime buvo svarbi atsvara radikaliems socialdemokratų reikalavimams. Šis valstybininkas dalyvavo ir rengiant suvažiavimo nutarimus. J. Basanavičius savo jausenas po suvažiavimo apibendrino jam įprasta medicinos kalba: „didis nuovargis ir pailsimas su nemiga naktį ir daug aritmijų“⁶¹. Prasidėjus represijoms prieš suvažiavimo dalyvius, sumanytoji ir lyderiui taip pat teko kuriam laikui išvykti į Peterburgą, vėliau į Kauną.

Penki skirtingų kartų veiklūs lietuvių politinio gyvenimo veikėjai 1905 m. gruodžio 4–5 d. ne tik vaikščiojo tais pačiais koridoriais, bet ir bendravo. Keturi prisidėjo prie nutarimų, pasklidusių po visą Lietuvą, formulavimo. Galbūt netgi jų veidai, balsai, mintys įsiminė susirinkusiems miestelių ir kaimų gyventojams. „Politinis tautos idealas, prie kurio mums ateityje žengti pridera, yra tolimas ir ne visiems mūsų tautiečiams aiškus; pagaliai ir keliai, kuriais mums kaip tautai reikės eiti, kaip arčiausiam laike, taip ir tolesnėje ateityje, nėra dar visų bendrai paskirti“⁶², – kviesdami tautiečius į Didįjį Vilniaus Seimą,

⁶⁰ Biržiška, M. *Lietuvių tautos kelias...* p. 126.

⁶¹ Basanavičius, J. *Mano gyvenimo kronika...* p. 179.

⁶² Atsišaukimas į lietuvių tautą. *Vilniaus žinios*. 1905, Nr. 254.

jo rengėjai tik atsargiai užsiminė apie svarbiausią numatytą svarstyti temą, kurią suvažiavime gerokai sukonkretino, paskatindami visuomenę patikėti krašto politinio savarankiškumo nauda ir galimumu.

„Ateities sėkla“⁶³: Didžiojo Vilniaus Seimo ir Lietuvos Nepriklausomybės Akto sąsajos

Nors suvažiavime daug kalbėtasi apie 1905 m. pabaigos situaciją, jo nutarimai peržengė rekomendacijų dėl veiklos grįžus iš lietuvių susibūrimo ribas. Parvykę namo, Seimo dalyviai rūpinosi plačiau paskleisti Vilniuje priimtus sprendimus ir nors iš dalies juos įgyvendinti. Kiek juos galima įkūnyti tuometinėje carinėje Rusijoje, paaiškėjo, kai tautinė revoliucija Lietuvoje buvo numalšinta.

Sparčiai kitusią politinę atmosferą po Didžiojo Vilniaus Seimo publicistinių straipsnių serijoje „Iš pasikalbėjimų su ūkininku Mykolu“ gana taikliai perteikė J. Vileišis. Šiuose tekstuose inteligentas diskutavo su pagrindiniu herojumi – tikru arba sumanytu darbčiu, raštingu ir net spaudos draudimo metais lietuviškus leidinius skaičiuoju žemdirbiu. Artėjant suvažiavimui Vilniuje, J. Vileišis inteligento žodžiais perpasakojo Tilžėje leisto laikraščio „Ūkininkas“ siūlymus: „Dūmos mums nereikia, mums reikalinga kas kita, būtent – Seimas Vilniuje, kurs bus visų išrinktas lygiu, slaptu ir tiesiu arba betarpišku balsavimu.“ Žemdirbys pašnekovui neprieštaravo: „Iš karto juk viso ko nepadarysi. Po truputį, po truputį, gal ir mes prie jo prieisime.“⁶⁴ Dialogas slėpė nedaugeliui žinomą žaismę: J. Vileišis priklausė „Ūkininko“ redakcijai, taigi galbūt net dalyvavo formuluojant atpasakotas tezes, kuriose užsiminta ir apie Lietuvos savivaldos sumanymą.

Vyrams vėl susitikus Didžiajame Vilniaus Seime, žemdirbys pažadėjo skleisti lietuviško parlamento idėją tarp kraštiečių. Antrame straipsnyje J. Vileišis aptarė valsčiuose vykstančius pokyčius ir to-

⁶³ Kairys, S. Vilniaus Seimas: vietoj atsiminimų. *Kultūra*. 1930, Nr. 12, p. 624.

⁶⁴ Vileišis, J. Iš pasikalbėjimų su ūkininku Mykolu...

lesnius politinius siekius, apibūdino būsimos Dūmos uždavinius. Simptomiška, kad trečioje dalyje 1906 m. sausio mėnesį žemdirbio ir inteligento svarstymus, kuo baigsis revoliucija, nutraukė įsiveržėliai, jie areštavo Mykolą. Pasakotojas, labai informuotas ir komunikabilus žmogus, pats dalyvavęs Didžiajame Vilniaus Seime ir dažnai nuvyk-davęs į kaimą, išvydo represijas prieš tautiečius, bandžiusius įgyven-dinti priimtus nutarimus. 1906–1907 m. dalis suvažiavimo veiklių dalyvių areštuoti ir nubausti, kai kurie gelbėdamiesi pabėgo į užsienį.

Dar vykstant suvažiavimui Rusijos slaptųjų tarnybų pareigūnai pradėjo rinkti medžiagą apie renginį. Imperinės valdžios pasiūsti baudžiamieji būriai Lietuvoje greitai atgaivino ankstesnę santvarką: jau 1906 m. kovą beveik visiškai nustota telktis į mitingus ir priešinti rusų pareigūnams. Teismo procesai prieš tautinės revoliucijos dalyvius ir tuometinius maištininkus tęsėsi iki pat Pirmojo pasaulinio karo, dalyvavimą joje valdžios pareigūnai laikė rimtu nusikaltimu.

Po Didžiojo Vilniaus Seimo kūrėsi ne tik Lietuvių krikščionių de-mokratų partija, bet ir į antrąjį suvažiavimą rinkosi Lietuvių moky-tojų susivienijimo nariai. Jau Seimui pasibaigus, gruodžio 10 d., įvyko Tautiškosios lietuvių demokratų partijos, vienijusios nuosaikių dešiniųjų politinių pažiūrų lietuvius inteligentus, steigiamasis suvažiavi-mas. Partijoje kartu su J. Basanavičiumi, P. Vileišiu, J. Ambraziejumi veikė ir D. Malinauskas. Partija D. Malinauską buvo numaciusi Vil-niaus gubernijos kandidatu į Rusijos Valstybės Dūmą⁶⁵. Tolesniam jų telkimosi procesui irgi sukliudė pavojingas represijų metas.

Ryškiausia Didžiojo Vilniaus Seimo pergalė turbūt reiktų pava-dinti dalies švietimo ir kultūros suvaržymų Lietuvoje panaikinimą 1905–1906 metais. Tuomet nepavyko pasiekti, kad vietinės valdžios institucijose būtų pradėta vartoti krašto žmonių gimtoji kalba, bet su-laukta leidimo pradžios mokyklose dėstyti lietuvių kalbą. Supaprastinta kultūros, švietimo, socialinių ir ekonominių draugijų steigimo

⁶⁵ Jencius-Butautas, V. *Min. veik.*, p. 112–117.

tvarka, netrukdyta kurti profesines sąjungas. Sušvelnėjo lietuvišką spaudą varžę reikalavimai ir apribojimai. Dėl iškovotos faktinės autonomijos 1906–1915 m. suintensyvėjo kultūrinis lietuvių gyvenimas.

Jau pačiame suvažiavime pirmą kartą viešai atvirai diskutuota apie visiškos krašto nepriklausomybės siekį. Advokatas Andrius Bulota priminė, kad, „žinoma, autonomija yra tik pereinamasis etapas iki visiškos nepriklausomybės“⁶⁶, bet skatino vengti nutarimuose pavojingo, didelėmis represijomis jų autoriams ir skleidėjams grėsusio žodžio. Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvių rūpestį dėl Lietuvos politinio statuso pokyčių rodo nutarimų tekste akivaizdžiai teikiama pirmenybė politiniams tautos siekiams – daugiau nei pusė jo skirta autonomijos reikalavimui. Dokumente aptarti politinio savarankiškumo siekimo būdai ir principai, kuriais remiantis būtų sudaryta autonominė teritorija, raginta „reikalauti Lietuvai autonomijos su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos, tikėjimo“⁶⁷. Anot K. S. Šaulio, „[p]radėtasis tautos atgimimo ir įsisąmoninimo darbas nenutrūko, o ėjo pirmyn. Kraštas ėgavo vieną bendrą nusistatymą, vieną šūkį: kultūrinės, politinės, tautinės laisvės šūkį“⁶⁸ – nutarimai buvo ir Lietuvos valstybingumo atkūrimo projektas, užuomina apie demokratinės respublikos su Seimu Vilniuje viziją.

Vis dėlto ypatingą Didžiojo Vilniaus Seimo kaip Lietuvos istorijos „vieno iš aukso raidėmis išrašytų lapų“⁶⁹ aureolę, manytume, lėmė Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1918 metais. Jau atidarydamas 1917 m. rugsėjo 18–22 d. vykusią Lietuvių konferenciją, jos garbės pirmininkas J. Basanavičius pabrėžė, kad norėtų ją pavadinti antruoju Didžiuoju Vilniaus Seimu. Jis konstatavo, kad 1905 m. jau patsai šio renginio sušaukimas, „lietuvių seimavimas ir jų nutarimai labai pa-

⁶⁶ Klimaitis, P. *Min. veik.*, 1931, Nr. 2, p. 153.

⁶⁷ Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų susivažiavimo nutarimai. *Vilniaus žinios*. 1905, Nr. 276.

⁶⁸ Kazimiero Stepono Šaulio atsiminimai... p. 189.

⁶⁹ Biržiška, M. *Lietuvių tautos kelias*... p. 126.

keitė jų politikos ūpą, sužadino geresnę ateities viltį ir, kas svarbiausia, daug padėjo atgaivinti lietuvių tautos sąmonę“. Baigdamas kalbą, jis linkėjo susirinkusiems, „idant šitos mūsų konferencijos veikimo pasekmės ir nauda būtų didesnės negu pirmojo Vilniaus Seimo“⁷⁰.

Žinome, kad J. Basanavičiaus linkėjimas išsipildė. Anot D. Malinausko, „[r]eikia pasakyti, kad mums, lietuviams, Vilniuje pavyko padaryti tai, ko niekas kitas visoje Rusijoje anuo metu padaryti negalėjo. O to Seimo iškelti obalsiai pasidarė visame krašte tokie populiariūs, kad nors ir po daugelio įvykių, sujudimų, milžiniškų aukų, bet po 12 metų tame pačiame Vilniuje galėjo jie pasireikšti atmintino Vasario 16 d. Akto formoje.“⁷¹ Nagrinėdami šį dokumentą, randame ir Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų tezes: Vilnių, įvardintą kaip eventualią šalies sostinę, Seimą, išrinktą visuotiniu, lygiu, tiesioginiu ir slaptu balsavimu, etnografiniu principu su pragmatiškomis pataisomis apibrėžtas Lietuvos ribas⁷². A. Smetona 1925 m. pabrėžė, kad prieš 20 metų įvykęs suvažiavimas „paskelbė ne vien lietuvių tautos, bet ir viso krašto – visos Lietuvos – vieningumą. Juk tauta ir teritorija, abi sąvokos, yra būtinas valstybiškos idėjos pagrindas. Vilniaus Seimas numatė ir valdžios formos principą: ji turi būti demokratiškai išrinkta ir pastatyta, o teisėta šalies tvarka žodžio ir susirinkimų laisve garantuota. <...> [Autonomijos – V. B. *pastaba*] obalsis, be abejo, padrašino ir pagreitino nepriklausomos Lietuvos skelbimo žygį, <...> laisvės žodžiu prakalbino visuomenės veikėjai visą tautą, visą savo kraštą.“⁷³

Didžiajame Vilniaus Seime patirtas tautos bendrumo, pilietiškumo jausmas tapo Lietuvos valstybingumo atkūrimo paskata ir viena iš priedaidų. Tiesa, numalšinus revoliuciją nemažai Lietuvos žmonių nusprendė susitaikyti su susiklosčiusia politine situacija. Jų lūkes-

⁷⁰ J. Basanavičiaus kalba Lietuvių konferencijos dalyviams. Vilnius, 1917 09 18. LLTI RS, f. 96, b. 55, l. 1–2.

⁷¹ Malinauskas, D. Didžiojo Lietuvos Seimo įvykdymo...

⁷² Pirmojo Lietuvių Tautos Atstovų susivažiavimo nutarimai...

⁷³ Sm., A. [Smetona, A.]. Vilniaus Seimą atsiminus....

čius dėl politinės ateities vėl atgaivino žinia apie paskelbtą Lietuvos nepriklausomybę ir suvokimas, kad Pirmojo pasaulinio karo baigtis gali lemti tėvynės valstybingumo įtvirtinimą. Tuomet iš įvairiausių Lietuvos vietovių ir užsienio gauti lietuvių laišškai⁷⁴ teikė drąsos krašto nepriklausomybę paskelbusios Lietuvos Tarybos nariams ir jų talkininkams. Vieno iš demokratiškiausių XX a. lietuvių susibūrimų – Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimų teiginiai buvo įgyvendinami atkuriant Lietuvos nepriklausomybę, nustatant valstybės sienas, formuluojant pirmąją nuolatinę 1922 m. Konstituciją.

Išvados

1. Daugiau nei pusė būsimumų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų 1905 m. dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime, tarp jų ir keturi kairieji politikai, patekę į Lietuvos Tarybą. J. Basanavičiaus gyvenime šis renginys buvo vienas iš svarbiausių jo tautinės politinės veiklos įvykių, galbūt netgi kulminacinis momentas. Išryškėjo A. Smetonos ir S. Kairio, dešiniųjų ir kairiųjų, politikų idėjinė ašis, aiškiai juntama ir tolesnėse politinėse diskusijose, ir Lietuvos Tarybos veikloje 1917–1918 m., ir vėlyvesniu laikotarpiu. Jau 1905 m. buvo akivaizdus ne tik jų pasaulėžiūros skirtingumas, bet ir gebėjimas prireikus bendradarbiauti, atvedęs iki Lietuvos Nepriklausomybės Akto pasirašymo.

2. Vilniuje veikę būsimmieji Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai dalyvavo formuluojant ir pasirašė 1905 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais Rusijos pareigūnams įteiktus, spaudoje lietuvių tautos vardu paskelbtus politinius dokumentus, visų pirma – Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus. Juose reikalavo krašto kultūrinės ir politinės autonomijos. Pirmojo pasaulinio karo laikotarpiu, taip pat vis labiau aiškėjant politinių virsmų galimybei, 1914–1917 m. jie kartu su bendraminčiais paskelbė vis daugiau ir drąsesnių politinių pareiškimų,

⁷⁴ Tyla, A. *Lietuva prie Vasario 16-osios slenksčio*. Vilnius: Katalikų akademija, 2005, p. 72–175.

atsišaukimų, protestų, galų gale vedusių Lietuvos Nepriklausomybės Akto formulavimo link.

3. Sunku apčiuopti konkretų individualų Didžiojo Vilniaus Seimo poveikį kiekvienai asmenybei, tačiau jame būsimieji Nepriklausomybės Akto signatarai stengėsi pasinaudoti kultūrinio laisvėjimo suteiktomis galimybėmis. Jie dalyvavo spaudos leidybos darbe, rengė publicistinius, edukacinius, mokslinius ir tautinę savimonę stiprinusius tekstus, kūrė draugijas ir steigė jų skyrius, formulavo ideologines nuostatas.

4. Faktiškai Didysis Vilniaus Seimas po 110 metų atkūrė ir kartu įtvirtino naują ne tik iš bajorijos, bet ir iš valstietijos kilusių lietuvių politinę bendrystę. Pirmą kartą viešai diskutuodami politinės ateities klausimais gimtąja kalba, jie brėžė idėjinius kontūrus būsimajai Lietuvos nepriklausomybei ir pamatinėms valstybės žemės bei švietimo reformoms.

5. 1918 m. Lietuvos Nepriklausomybės Aktas įgyvendino ne vien užrašytus, bet ir tik žodžiu pateiktus Didžiojo Vilniaus Seimo nutarimus. Tik šiam miestui tapti valstybės sostine tuomet nebuvo lemta.

FUTURE SIGNATORIES OF THE ACT OF INDEPENDENCE OF LITHUANIA IN THE GREAT SEIMAS OF VILNIUS

VILMA BUKAITĖ

Summary

Keywords: 1905; Great Seimas of Vilnius; Council of Lithuania; autonomy; independence; signatories; Jonas Basanavičius; Antanas Smetona; Steponas Kairys

The Great Seimas (Assembly) of Vilnius, held on December 4 and 5, 1905 (November 21–22, 1905 O.S.) in Vilnius, Lithuania, was inspired by the Russian Revolution, which had spread through the

vast areas of the Russian Empire, including Lithuania. Around 2000 inhabitants of the future state took part in the congress. During the meetings, the participants held very intense discussions not only about

the future Parliament of the Russian Empire, Duma, offered by the Tsar Nicholas II, but also about current situation of local self-government and an idea of general political autonomy of the country. 11 people out of 20 future signatories of the Act of Independence of Lithuania, which was signed in 1918, took part in this first assembly. Their contributions in preparation of the congress, as well as political and ideological connections of the two great events, are highlighted in the paper. One of the initiators of the Great Seimas of Vilnius, Jonas Basanavičius, had a valid experience of national cultural activities. Some other future signatories, like Antanas Smetona, Jonas Vileišis, and Steponas Kairys, took part in preparations of the congress, conducted its meetings or helped in stating of declarations. In ten years, these people became greatly important in both right and left wing political movements. Together with Donatas Malinauskas, Mykolas Biržiška, and Jonas

Vileišis, they unified congenial members of Lithuanian community of Vilnius and realised the ideas, developed in 1905. The priests Kazimieras Steponas Šaulys, Vladas Mironas, and Alfonsas Petrušis, took care of spreading national Lithuanian ideas in their parishes. In autumn of 1905, Saliamonas Banaitis established the 1st Lithuanian printing house in Kaunas. He was publishing topicalities of Lithuanian religious, educative and journalistic matters. Stanislovas Narutavičius implemented the ideas of social rights in his native area. Later on, the persistence in defending their attitudes together with ability to cooperate had a great impact on the work of the Council of Lithuania in 1917–1918. By patiently revising and expanding the small rights, given to the country by then occupant German politics, the 20 members of the Council of Lithuania have turned the statements about autonomy, held at the Great Seimas of 1905, into the Act of Independence of Lithuania.

Įteikta 2018 m. spalio 9 d.